

S.D.Ü.
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON THE CONTRIBUTION OF TURKISH
WORLD TO ISLAM

31 Mayıs-1 Haziran 2007/31 May- 1 June 2007

BİLDİRİLER

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	172590
Tas. No:	956.02 ULU-T

ISPARTA 2007

S.D.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 20
BİLİMSEL TOPLANTILAR SERİSİ: 8

YAYIN EDITÖRLERİ

Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY

Dr. Nejdet DURAK

KAPAK

Nejdet DURAK

ISBN

978-9944-452-13-7

Birinci Baskı

Eylül 2007 İSPARTA

Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

İsteme Adresi: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi İSPARTA

Tel: =(246) 211 3881 Faks: 0 (246) 237 10 58

BASKI

Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi

Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd. Şti.

Kutlubey Mah. 1004 Sokak No: 15/B İSPARTA

Tel: 0 (246) 233 03 74&75 Faks: 0 (246) 233 03 76

e-mail: fakultekitabevi@yahoo.com.tr

GÜNEY KAZAKİSTAN MÜZELERİNDEKİ ERKEN DEVİR MADENİ EŞYANIN TÜRK MEDENİYET TARİHİ BAKIMINDAN ANLAMI

Nusret ÇAM*

Eski Sovyetler Birliği sınırları içerisinde yer alan Türk halklarının ve topluluklarının sanatlarını uzun yıllar boyunca büyük ölçüde Rus ve biraz da Batılı kaynaklardan öğrenmek zorunda kalan Türk sanat tarihçileri 1990 yılından itibaren ana kaynakları bizzat yerinde inceleyerek araştırmalara ve tartışmalara doğrudan katılmak sürecine girmişlerdir. Bu nedenle Türk ilim adamları, Orta Asya'daki Türk mimarisini yerinde araştırmaya yönelmişler, kazılar yapmışlar ve elde ettikleri bilgileri, vardıkları sonuçları yayınlamaya başlamışlardır. Ne var ki, müzelerde bulunan Türk ve İslâm eserlerine dair katalog çalışmalarını henüz görmek mümkün olmamaktadır. Sovyetler Birliği döneminde çıkan kitap ve dergilerde bunların pek azına yer verilmiş ve çoğu zaman da bu eserler ideolojik değerlendirmelerden kurtulamamıştır. Hâlbuki İskit, Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Gazneli, Samani, Selçuklu, Harezmşah, Altınordu, Timur, Çağatay gibi çok önemli Türk devletlerinin ve hanlıklarının hüküm sürdüğü geniş Kazakistan coğrafyasının bilhassa güney kısmı, tarihî ve kültürel eserler bakımından bir hayli zengindir. Bu eserlerin muhafaza ve teşhir edildiği müzeler Almatı'da, Taraz'da (Cambul), Çimkent'te, Esik Kurgan'da, Kızılorda'da, Otrar'da, Taldı Kurgan'da, Türkistan'da ve Karnak'ta yoğunlaşmıştır.

Türk kültür ve sanat tarihi araştırmalarına ciddi katkılar yapacağını, bazı bilgilerimizi yeniden gözden geçirmemize yol açacağını ve yeni tartışmalar başlatacağını düşündüğümüz için Güney Kazakistan müzelerindeki Türk ve İslâm eserlerini yerinde tetkik etmek amacıyla bir proje hazırladık. Güney Kazakistan müzelerindeki erken devir maden sanatlarını konu alan bu tebliğimiz, TÜBİTAK'ın desteğiyle gerçekleştirdiğimiz işte böyle bir projenin ürünüdür. Eserlerin bizzat yerinde görüp, görüntüleyerek katalog halinde takdimini amaç edindiğimiz söz konusu Projeyi hazırlamak için 2005 ve 2006 yıllarında toplam yedi ay Kazakistan'da çalıştık ve 800 civarında eserin katalogunu hazırlamayı umarken bu rakamın bir buçuk katına ulaştık. Fakat başta Kazakistan'ın eski başkenti Almatı olmak üzere birçok müzedeki bazı kıymetli eserler, Kuzey Kazakistan'daki yeni başkent Astana'da kurulmakta olan müzeye nakledildiği için bu katalogdaki eserlerin sayısının ve niteliğinin daha da artmasını engelledi. Bununla birlikte mevcut eserler bile Kazakistan müzelerinin zenginliğini ve Türk sanat ve kültür tarihi açısından önemini gözler önüne sermeye yetecek mahiyettedir.

Sovyetler zamanında Kazakistan coğrafyasında yapılan arkeolojik kazılardan veya başka yollardan elde edilen baş eserlerin Moskova ve Leningrad müzelerine götürüldüğü bilinmektedir. Bağımsızlığa kavuşmasını müteakip Kazakistan'ın, Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'nin Kazakların *tay kazanı* (veya *toy kazanı*) adı verdikleri büyük ve görkemli tören kazanı örneğinde olduğu üzere, bazı mümtaz eserlerini Rusya'dan alarak kendi ülkesine getirttiği ve teşhire sunduğu bilinmekteyse de daha pek çok kültür mirasının aslı vatanlarından uzakta olduğu da bir gerçektir. Kazakistan'ın ve eski Türk tarihinin hem sanatsal, hem de tarihî birçok meselesini aydınlatacak olan asıl eserler belki de gurbetteki bu kültür varlıklarıdır.

Güney Kazakistan'da bulunan eserlerin büyük bir kısmını keramik türü eşya teşkil etmekle birlikte altından, gümüşten, tunçtan, demirden ve bakırdan yapılmış epey miktar eser de bulunmakta olup proje kapsamında katalogunu çıkardığımız madenî eşyanın müzelere göre dökümü şöyledir:

* Prof. Dr., Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Ankara

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

- Taraz Müzesi: 56
Almatı Merkezî Devlet Müzesi: 42
Türkistan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Arkeoloji Müzesi: 34
Karnak Müzesi: 34
Türkistan Tarih Müzesi: 29
Çimkent Tarih Müzesi: 25
Taldı Kurgan Müzesi: 17
Otrar Müzesi: 9
Türkistan Hoca Ahmet Yesevi Halvethane Müzesi: 5
Sayram Müzesi: 5
Esik Kurgan: 4
Türkübas Müzesi: 3
Türkistan Arstan Bab Müzesi: 3
Türkistan Hoca Ahmet Yesevi Türbesi Müzesi: 2
Türkistan Hoca Ahmet Yesevi Kültür Merkezi Müzesi: 2

Söz konusu müzelerde sergilenmekte olan madenî eşyalar arasında sayı olarak birinci sırayı ibrik, testi, kazan, şamdan, tarım aletleri gibi kullanım eşyası almakta, bunları bakır ve gümüşten imal edilen sikkeler takip etmektedir. Daha sonra savaş silahları gelmekte ve bir miktar da altın ve gümüşten imal edilen süs eşyası bulunmaktadır. M. Ö. 5. Yüzyıla M. S. 19. yüzyıla kadar geniş bir zaman dilimini içine alan bu eserlerin ne var ki birçoğunun tarihi belirlenmemiştir. Keza, bunların bir kısmı hiçbir sanat değeri ifade etmediği halde, sanat ve medeniyet tarihimiz açısından büyük kıymet ifade eden örnekler de mevcuttur. Biz bu bildirimizde tarihi bilinen ve özellik arz eden erken devir (İslâm öncesi Türk devri ve ilk devir İslâmî Türk devri) bazı metal eserlerin Türk medeniyeti bakımından arz ettiği önemi ve anlamına temas etmeye çalışacağız.

Bunları şu şekilde ele alabiliriz:

1) Büyük ebatlı bakır kazanlar: Güney Kazakistan müzelerinde tespit ettiğimiz İslâm öncesi Türk eseri kazan sayısı 22 adettir. Bunlardan 12 tanesi Almatı'da, 5 tanesi Taraz'da birer tanesi Otrar Arstan Bab'da, Esik Kurgan'da, Taldı Kurgan'da, Çimkent'te, ve Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Arkeoloji Müzesi'nde teşhir edilmektedir. Ayrıca bu müzelerin depolarında da bu tür kazanların olduğunu tahmin etmekteyiz. Keza, Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'nde aynı geleneğin devamı olarak yapıldığını düşündüğümüz İslâmî devre ait iki adet büyük kazan mevcuttur. M.Ö. 5-3. Yüzyıllara tarihlenen bu kazanlardan başka 3 adet metal heykelcik bulunmaktadır. Bunlara birkaç örnek verecek olursak:

a) Tunçtan yapılmış olan meydan kazanına ait parçanın dış yüzüne karşılıklı olarak iki tane boğa kabartması işlenmiştir. Bu figürler sadece kenar çizgilerinden ibaret olup kazanın yüzeyine lehimlenmek suretiyle yapıştirilmiştir (Resim 1).

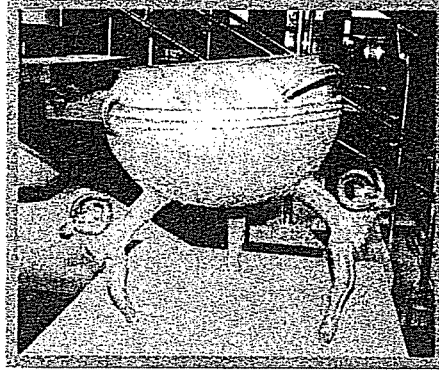

Resim 1: Almatı Milli Müzesi'nde boğa kabartmalı kazan

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

b) M.Ö. 5-3. yüzyıllara tarihlenen ve tunçtan yarım küre biçiminde yapılan kazanın gövdesi ortadan üç çizgiden meydana gelen bir kuşakla yatay olarak ikiye bölünmüştür. Bu kuşağın hemen üstüne yatay halka şeklinde karşılıklı iki kulp yerleştirilmiş, diğer iki yöne ise dikey olarak tutturulmuş iki kulp yapıştırılmıştır. Kazanın asıl önemli tarafı, üç ayağın iri boynuzlu dağ keçisi şeklinde düzenlenmesidir (Resim 2).

Resim 2: Ayakları dağ keçisi şeklinde düzenlenen dört kulplu kazan.

c) Yarım küre biçimindeki tunç gövde iki yönde yatay, diğer iki yönde dikey olarak tutturulmuş dört kulpa sahiptir. Dirsek kısmında geniş aç meydana getiren ayakların üst bölümlerine parsa benzer birer yırtıcı figürü kabartması işlenmiştir.

Resim 3: Kürevi gövdeli dört kulplu ve ayaklarına pars figürü işlenmiş kazan.

d) Üstten ve alttan hafifçe basık yuvarlak gövdeli dört kulplu kazan diz kısmından bükük üç tane ayak üzerine oturmaktadır. Ayakların üst kısımları uzunlamasına yivlenmiş olup taban kısmı ise ikiye dilimlenerek devetabanına benzetilmiştir. M. Ö 6-5. Yüzyıllara tarihlenen eserin bel kısmında üç çizgiden oluşan bir kuşak mevcuttur (Resim 4).

Resim 4: Almatı Müzesi'ndeki deve tabanlı üç ayaklı bakır kazan.

e) Tunçtan imal edilmiş olan kazan yukarı doğru hafifçe uzatılmış yuvarlak gövdeli olup alt kısmı geniş bir ayak üzerine oturmaktadır. M.Ö. 5-3. Yüzyıllara ait eser bu haliyle sehpalı kadehlere benzemekte olup diğer kazanlardakine benzer kulplardan başka herhangi bir ayrıntıya sahip değildir.

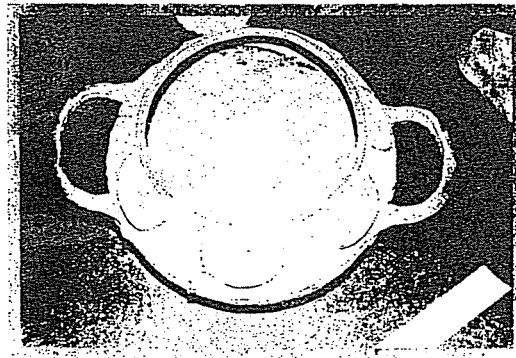
Resim 5: Almatı Müzesi'nde tek ayak üzerine oturan yuvarlak gövdeli kazan

f) Kesik koni biçimli içerek bir ayak üzerine oturan alt kısmı yuvarlak silindirik gövdeli olup iki kulpludur. Bakırdan yapılan kazanın dip kısmı yuvarlak olup silindirik gövdesi iki parçadan meydana gelmektedir (Resim 6).

Resim 6: Hun veya Sakalara ait, Taraz Müzesi'ndeki kazan.

g) Üst tarafı dar, taban kısmı geniş bir ayak üzerine oturan kürevi gövdeli tunç kazan, iki adet büyük kulpu ve ağız kısmındaki yedi adet yarım daire biçimindeki kabartma ile dikkat çekmektedir. Eser M. Ö. 8-4. Yüzyıllara tarihlenmiştir (Resim 7)

Resim 7: Taraz Müzesi'nde ağız kısmı süslemeli, çift kulplu tunç kazan.

h) Üst tarafı dar, uzun bir yuvarlak kâide üzerine yerleştirilen yarım küre biçimindeki kazan tunçtan yapılmış olup çift kulpludur. Ağız kısmı dört adet paralel şeritle süslenmiş olan kazan, 15. Yüzyılda yapıp

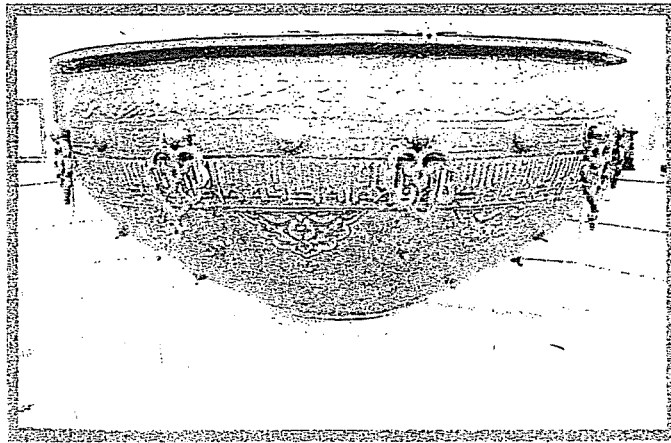
ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Hoca Ahmet Yesevi Dergâhına bağışlanan meşhur büyük kazanın küçük ve sâde şeklidir. Bu sebeple eser, onun dip örneği mahiyetindedir. M. Ö. 6-5. Yüzyıllara tarihlenen bu kazan ne yazık ki kazı sırasında kepçeyle çıkarılırken büyük hasar görmüştür (Resim 8).

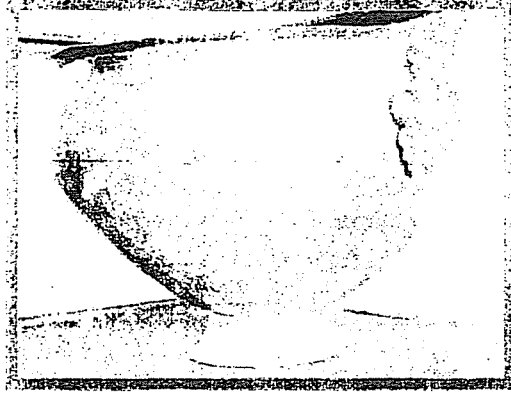
Resim 8: Ahmet Yesevi Üniversitesi Müzesi'ndeki kazan.

Esasen bu tür kazanların daha sonraki yüzyıllarda İslâmî devirlerde de devam ettiği görülmektedir. Bunların en meşhuru Timur tarafından 1399'da Türkistan şehrinde Hoca Ahmet Yesevi Külliyesi için yaptırılan 250 cm çapa ve 2.5 ton ağırlığa sahip olan meşhur kazandır. Ateş üzerinde yemek pişirmekten ziyade, pişen yemeklerin veya içeceklerin dağıtılması için yapılan ve şifa kaynağı olduğuna inanılan, diğer bir yönüyle de birlik, beraberlik, haşmet ve güçlü bir iradeyi temsil eden bu kazan hat ve nebati bezemenin zarif örnekleriyle tezyin edilmiştir. Eserin, Tebrizli bir usta (Abdülaziz bin Serverüddin) tarafından yapılması ise diğer bir dikkat çekici husustur.

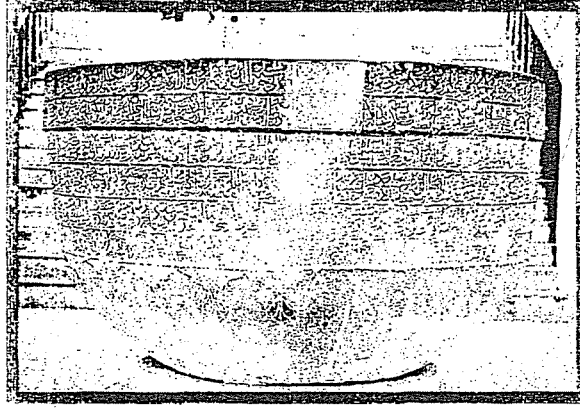

Resim 9: Yesevi Külliyesi'ndeki meşhur bakır kazan.

Büyük kazan yapma geleneği bu coğrafya'da daha sonra da devam etmiş olup bunun en güzel örneği Arstanbab Müzesi'nde sergilenmekte olan ve bizim 17-18. Yüzyıllarda yapıldığını düşündüğümüz bir kazandır (Resim 11). Bir öncesine göre daha küçük olan, tahminen 80 cm çapındaki bu kazan süslemeler itibarıyla da mütevazı olmakla beraber, geleneği devam ettirmesi açısından önemlidir. Hatta bu kazanlara Afganistan'da da rastlamaktayız. Halen Kâbil Müzesi'nde bulunan ve muhtemelen Babür Şah zamanında yapılan bir kazan siyah renkli taşta oyulması ve tamamen yazılarla bezenmesi ile dikkat çekmektedir.

Resim 10: Arstan Bab Müzesi'ndeki bakır kazan. ARSTANBAB-013

Resim 11: Kâbil Müzesi'ndeki mermere oyulmuş kazan-havuz veya curun.

Saka ve Hun devirlerinde çamurdan yapılmış küçük ölçekli çömleklerin de mevcudiyetini bilmemiz ve hatta bunların sayısının daha fazla olduğunu tespit etmemiz karşısında tek veya üç ayak üzerine oturan dört kulplu bu büyük madeni kazanların özel maksatlarla kullanıldığını düşünmemiz gerekmektedir. Çok büyük olması sebebiyle Kazakların “tay kazan” veya “toy kazan” adını verdikleri bu kazanların bir yerden başka yere taşınmasındaki zorluk meydandadır. Bu sebeple bunların küçük aileler için gündelik eşya olarak değil de, düğün, bayram veya ölüm törenlerinde büyük kalabalıklar için kullanıldığını düşünmek gerekmektedir. Yine bu kazanların askeri birliklerin ihtiyaçları için de kullanılmış olduğunu düşünmek gerekmektedir. Bu kazanların ikisi yatay, ikisi dikey vaziyette yerleştirilmiş dört kulpu, bu kazanların çok sayıda insan tarafından kısa mesafelere taşınmasına imkân verdiği gibi, aynı özellikleri onların veya at veya deve sırtında daha kolay ve sağlam bağlanmak suretiyle daha uzun mesafelere naklini de mümkün kılmaktaydı. Hem bu özellikleri, hem de madenden yapılmış olmaları nedeniyle daha sağlam olmalarına binaen bu kazanlar, askerî seferlerde de kullanılmış olmalıdır.

Diğer taraftan, dinî mahiyetteki kâgir binaların kapalı iç avlularında, kubbenin tam ortasında yer alan güç, kudret, refah ve birlik-beraberlik sembolü bu kazanlara, göçebe dönemlerdeki çadırların ortasında yer alan ocak (Resim 12) ve kazanın bir devamı olarak bakabiliriz. Türkçedeki “kazanmak” fiili ve “kazanç” sözcüğünün yemek pişirmeye yarayan “kazan”la ilişkisini dikkate alırsak, keza başta “kazan kaldırmak”, “kazanı devirmek”, “kör ocak”, “ocağı sönmek” gibi olumsuzluk bildiren sözleri göz önünde bulundurursak bu aletin Türk kültür hayatındaki yerini ve sembolik anlamını daha iyi kavramış oluruz. Öyle anlaşıyor ki Hoca Ahmet Yesevi Külliyesi’ndeki kazanda olduğu üzere bazen yemek pişirmek için değil de misafirlere yalnızca su veya şerbet dağıtmaya yarayan bu aletlerle, Selçuklu devri medreselerindeki kapalı avluların ortasındaki havuzlarla benzeri işlev gördüğüne de dikkat çekmek gerekir. Eflakî’nin (1973, cilt 1, s. 227) bildirdiğine göre açılışını bizzat Mevlana’nın yaptığı Konya Karatay Medresesi’nin avlusundaki havuza şerbet doldurularak misafirlere ikram edilmiş ve sema ayini yapılmıştır.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, kazan Türklerin maddî ve manevî kültürlerinde olduğu kadar savaşların kazanılmasında ve göçlerde de büyük önem ifa etmiştir.

Resim 12: Bir Türk çadırının temsili resmi (Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı).

2. Heykelcikler ve Figürlü eserler

Bunlardan birincisi halen Taraz Müzesi'nde sergilenen ve Eski Taraz'dan getirilen eser olup M. Ö. 8-4. Yüzyıllara tarihlenmektedir. 15-16 cm. boyundaki tunçtan yapılmış olan bu figür zırh giymiş bir askeri temsil etmektedir. Sert ve üzgün bakışlı asker figürünün sağ kolu ile iki bacağı kopuk durumdadır. Figürün sağlam kalan sol elinde tas benzeri bir cisim bulunmaktadır. Muhtemelen eser, ölen bir devlet büyüğünün mezarına, adak olarak yapılmıştır.

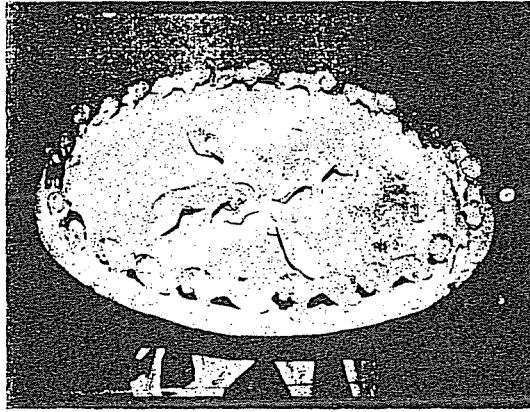
Resim 13: Tunçtan yapılmış zırhlı asker heykelciği

Yine Taraz Müzesi'nde teşhir edilmekte olan ve tunçtan yapılmış bir at heykelciğinin ayakları kırıktır. Tahminen 18-20 cm. boyundaki eser M. Ö. 8-4. Yüzyıllara tarihlenmektedir. Koşar vaziyette gösterilen bu figür de muhtemelen bir ölünün hatırasına yapılmış mezarına konulmuştur.

Resim 14: Tunçtan yapılmış at heykelciği.

Bakırdan yapılmış bir tepsi M.Ö. 6-4. Yüzyıllarda yapılmış olup tam ortasına bir hayvanı parçalayan karşılıklı iki kurt ile iki tane kuzgun benzeri kuş figürü oturtulmuş, kenarına ise onların etrafında dolanır şekilde yine döküm olarak yapılan onaltı tane aslan heykelciği yerleştirilmiştir. Hayvanların yüz ifadelerinin gayet canlı olduğu görülmektedir. Ortadaki kurt figürlerinin içlerinin boş olması ve sırtlarında birer deliğin bulunması, bunların geceleri çıra vazifesi de gördüğü veya tütüsü yakmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim 15).

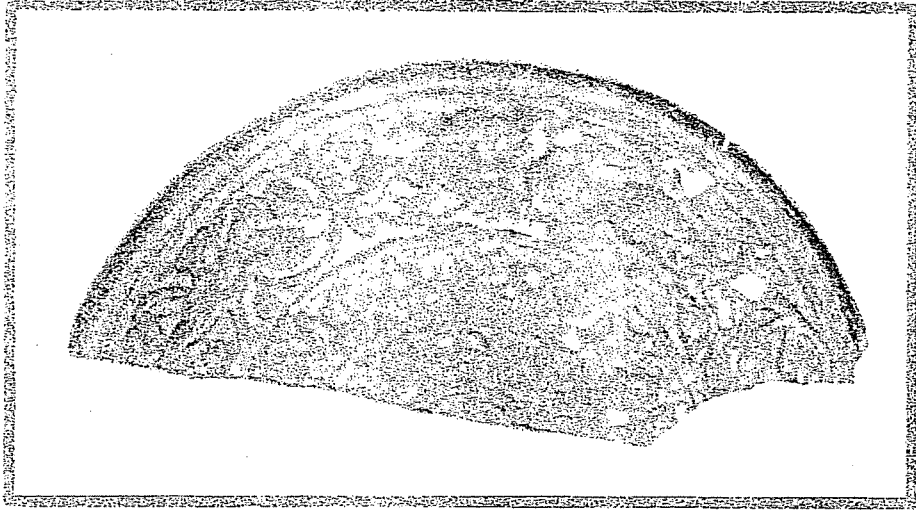
Resim 15: Etrafı aslan figürleriyle çevrilmiş kurtlar sofrasını canlandıran tepsi.

Almatı Müzesi'nde teşhir edilmekte olan iki adet tunç figür, yırtıcı hayvanları canlandıran iki başları abartılı şekilde iri yapılmış olan iki yırtıcı hayvanı temsil etmektedir (Resim 16). Bu eserler halen Taraz Müzesi'nde sergilenen figürlere ve Anadolu Selçuklu devri figürlerine çok benzemektedir.

Resim 16: Almatı Müzesi'nde sergilenmekte olan yırtıcı hayvan figürleri

Almatı'nın 53 km kadar doğusunda bulunan Esik Kurgan Müzesinde muhafaza edilmekte olan bir ayna figürlü kabartmaları ile dikkati çekmektedir (Resim 17). 15. cm çapındaki bu ayna 11-12. Yüzyıllara (Karahanlılar devrine) tarihlenmektedir. Yarıdan fazlası günümüze ulaşamayan eser, göbeği çevreleyen üç adet tezyinat kuşağı halinde düzenlenmiştir. Kırık olduğu için merkezdeki kompozisyonun mahiyeti anlaşılamamaktadır. Fakat dairevi kuşakların içlerinin, kıvrık dallar arasına yerleştirilmiş olan koşar vaziyetteki hayvan kabartmaları ile doldurulduğu ve en dıştaki kuşaktaki figürlerin at, pars ve geyikten meydana geldiği görülmektedir. Diğer figürler bunlar kadar açık değildir.

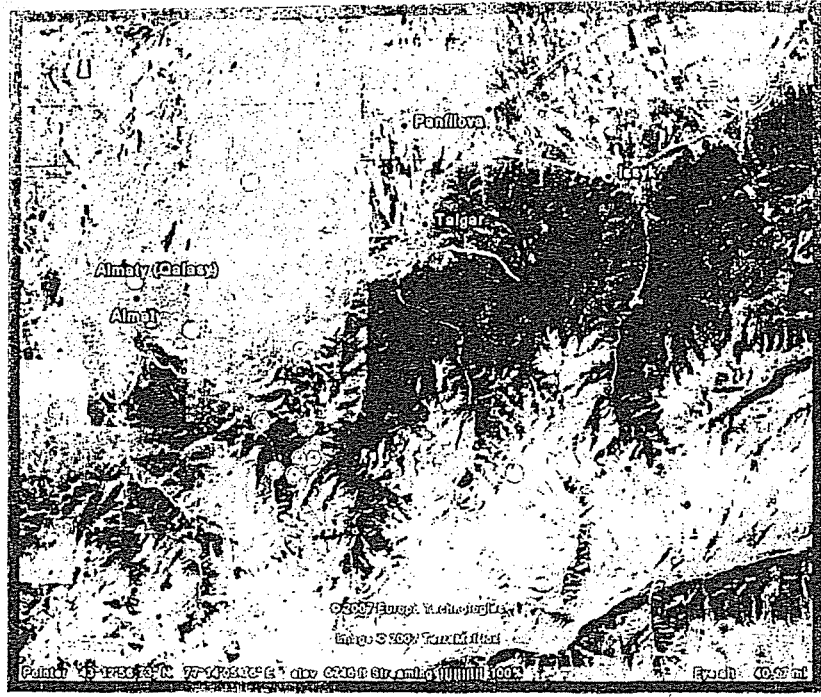
Resim 17: Esik Kurgan Müzesi'ndeki üzeri kabartmalı ayna parçası

Sözünü ettiğimiz bu figürlerden birincisi olan zırh giymiş maskeli ve miğferli insan figürü ile ikincisi olan at heykelciğinin üslup olarak daha sonraki dönemlere intikal etmediği anlaşılmaktadır. İnsan ve at figürleri İslâmî devir Türk sanatında farklı üsluplarda ele alınmıştır. Fakat başta aslan, pars, geyik olmak üzere yırtıcı hayvanların işleniş tarzları Anadolu Türk resim sanatına fazla değişmeden ulaşmıştır. Bilindiği üzere bunun en güzel örnekleri Selçuklu devri maden sanatlarında ve mimarî tezeyinatda karşımıza çıkmaktadır.

3. Esik Kurgan ve Altın Adam

Kazakistan'ın eski başkenti Almatı'nın 53 km doğusundaki Esik Kurgan'da 1969 yılında bulunan ve genç bir erkek cesedine ait tamamen altından imal edilen başlık, yelek, çizme ve bunlara ait süs unsurlarından oluşan giyim eşyaları arkeoloji ve sanat tarihi dünyasına "Altın Adam" olarak geçmiştir. M.Ö. 4-3. Yüzyıllara tarihlenen söz konusu eserin çıkarıldığı Esik Kurgan aslında bir daire üzerine yerleştirilen çok sayıda kurganların umumi adı olup güneydeki yüksek dağ sıralarının hemen yakınında ve bir vadinin ağzında, aynı adla anılan bir ilçenin biraz batısında bulunmaktadır (Resim 18). Bu dağlar sulak vadileri, geniş otlakları, tatlı suları ve korunmaya elverişli yapıları ile göçebe hayat süren kavimler için çok cazip bir yerdir. 9 km güneyde dağlar arasında yer alan Isık da denilen, fakat doğrusu Esik olan küçük bir göl (Resim 19, 20), bu dağları çok daha çekici ve yaşanılır hale getirmektedir. (Asıl Issık Göl, daha büyük olup, biraz güneyde Kırgızistan sınırları içindedir.) Gerçekten de bu civardaki arkeolojik kazılardan elde edilen ve halen Almatı'da, Taldı Kurgan'da muhafaza edilen oklar, mızraklar, miğferler, zırhlar, süs eşyaları, kazanlar, Hun ve Saka'lar zamanında burasının gelişmiş bir medeniyetin varlığını işaret eder mahiyettedir. Genellikle M. Ö. 5-3. Yüzyıllara tarihlenen bu eşyalar arasında madeni eserlerin Türk medeniyet tarihine ışık tutmaları bakımından ayrı bir yere sahiptir.

Alatav (Aladağ) adı verilen dağ sırasının bu bölümü bu coğrafi özellikleri, buralarda yer altından çıkarılan madeni eserler, kurganın adının "Esik", yani "Kapı" olması ve bu vadinin bu yaylaların bir kapısı konumunda olma özelliği bize ister istemez Ergenekon Destanı'nı hatırlatmaktadır. Eğer Türk tarihinde Ergenekon Destanı'na benzer böyle bir olay yaşanmışsa, üzerinde durulması gereken coğrafyalardan bir tanesi de burası olmalıdır. Tabii destanların, gerçekleri aynen yansıtmadığını, abartıların, tarih sapmalarının, ilavelerin ve çıkarmaların olduğunu da gözden uzak tutmamak gerekir. Bilindiği üzere Türklerin bu meşhur destanına göre "güvenilir bir yer bulmak için davalarını ile birlikte, sonradan Ergenekon adını verdikleri dağlar arasında sulak ve verimli bir yere sığınan Türkler burada dört yüz yıl kalarak çoğalmışlar ve buraya sığamayacak duruma gelince bu sarp dağların arasından çıkmanın çaresini arayarak, sonuçta demir cevherinin bulunduğu bir geçidi eriterek bir kurt önderliğinde daha geniş ve açık yeni yurtlarına kavuşmuşlardır.

Resim 18: Almatı ve Esik Kurgan civarının uydudan görüntüsü (Google Earth).

Resim 19: Kazakistan'daki Isık Göl'ün fotoğrafı (Foto: Google Earth, Dimitri Skolenko).

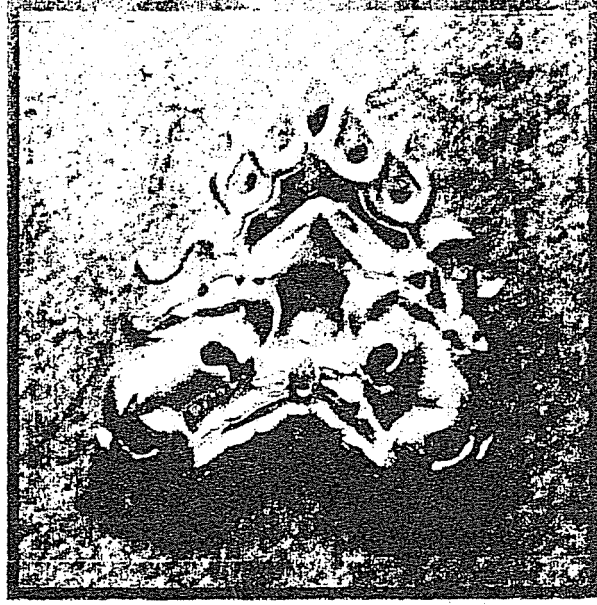
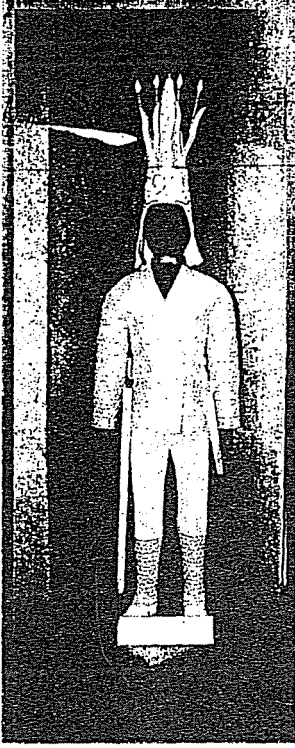
Resim 20: Isık Göl'ün başka bir görüntüsü (Foto: Google Earth, Dimitri Skolenko).

Resim 21: Esik Kurgan'ın ve Ala Dağlar'ın görüntüsü.

Esik Kurgan havalisinde erken sayılabilecek devirlerde büyük bir gelişme gösteren maden işçiliğine ilave olarak dağların korunmaya elverişli yapısı, Kehf suresinde geçen Zülkarneyn olayını da ele almamızı zaruri kılmaktadır. Hatırlanacağı gibi Zülkarneyn'in doğuya yaptığı bir seferde, bir kavim, başka bir kavmin tasallutundan kurtulmak için yardım istemiş ve Zülkarneyn de demir ve bakır kütüklerini eriterek madenden bir vadide bir set yapmak suretiyle onları emniyet altına almıştır. Tehlike yaratacak kadar kalabalık bir düşman kitlesini durdurmak için, metrelerce yükseklikte ve binlerce ton ağırlığında bir setin yapılmasına ihtiyaç olduğu meydandadır. Üstelik bunun çok sağlam yapılmış olması icap eder. İnsan eliyle yapılmış olan Çin Seddi'nin yaklaşık 2500 yıldan beri ayakta olduğu düşünülürse, Kur'an'da ismi geçen bir peygamber veya velinin elinden çıkan cesim ve sağlam bir setin de hemen yıkılmayıp binlerce yıl ayakta kalması, eşyanın tabiatı gereğidir. Eğer böyle bir seddin yapılması tarihen sabit olsa idi bunun ayakta kalması veya en azından bir bakiyesinin mevcut olması icap ederdi. Bu sebeple Zülkarneyn'in yaptığı bu setin mecazi bir set olduğunu düşünmemiz icap etmektedir. Yani Zülkarneyn kıssasındaki demir ve bakır karışımı setten kastedilen nesne herhangi bir fiziki bent olmayıp düşmanı engelleyen ok, mızrak, yay, zırh, kalkan gibi madenden yapılmış savaş aletleri ile donatılmış kuvvetli bir ordudur. İşin diğer ilginç bir yanı da **"Zülkarneyn zamanında Türklerin vatani olarak Şu (Çu) ırmağı Issık Göl'e akmaktadır"** ifadesinden de anlaşılacağı üzere Kaşgarlı Mahmut zamanında bu bölgenin Zülkarneyn ile irtibatlandırılmış olmasıdır (Emel Esin, "İç Asya'da Milattan Önceki Bin Yılda Türklerin Atalarına Atfedilen Kültürler", **Türkler-1**, 2002, s. 503). Bu konularda belki de hiçbir zaman kesin bilgi ve kanaat sahibi olamayacağız. Fakat şu kadarını söylemek gerekirse, bu bölgenin coğrafyası ve ortaya koyduğu madeni eserler, bu gibi konuları mütalaa etmemize vesile olacak kadar dikkat çekici özellikler arz etmektedir. İşte bunlardan bir tanesi de Esik Kurgan'da bulunan Altın Adam'dır.

Bekin Nurmuhambetov ve Kemal Akişev tarafından Almatı'nın 53 km doğusunda bulunan meşhur Altın Adam'ı göstermektedir. M.Ö. 4-3. Yüzyıllara tarihlenen eser genç yaşta ölen bir prense ait başlık, yelek ve çizme tamamen altından yapılmıştır. Türk maden sanatında son derece önemli olan eserin başlığında, kılıcının kınında, kemerinde, pazıbentlerinde, yeleğinin yenlerinde ve etek kısmında 150 adet küçük müstakil levhalar halinde hayvan figürleri bulunmaktadır. Aslı Almatı Arkeoloji Enstitüsü'nde bulunan eserin Almatı ve Taraz Müzelerinde bire bir kopyaları sergilenmektedir.

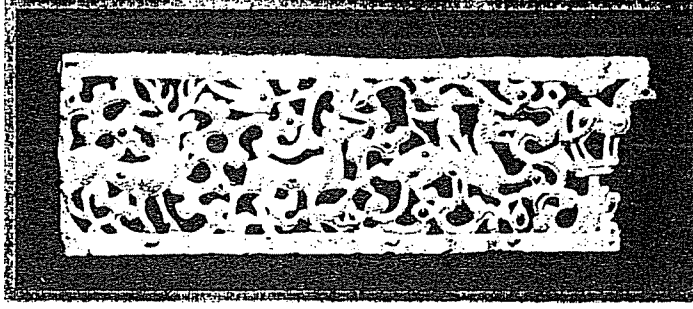
Resim 22: Altın Adam Resim 23: Altın Adam'ın ceketini süsleyen geyik figürü

Resim 24: Altın Adam'ın ceketini süsleyen ve file saldıran bir yırtıcıyı konu alan figür.

4. Almatı Merkezî Devlet Müzesi'nde özel bölümdeki bir grup altın eşya:

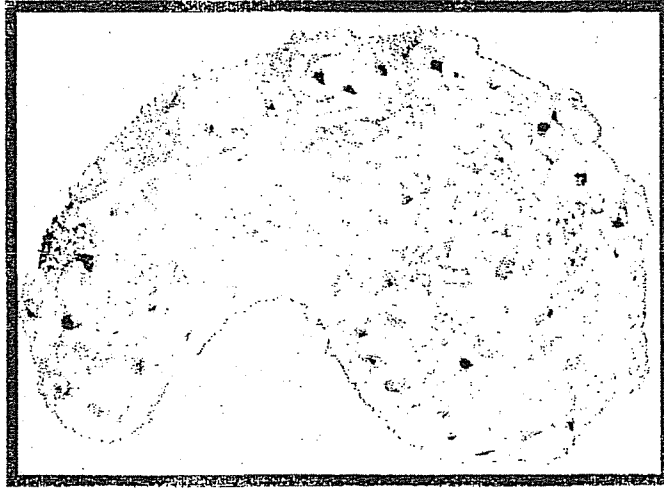
Bir yıtrinde toplu olarak sergilenen ve aynı buluntunun parçaları olan altından mamul eşyaları üç grupta ele almak gerekir. Buna göre, en üstte üsluplaştırılmış bitki ve hayvan motiflerinden meydana gelen geniş bir kemer bulunmakta, onun altında daha ince başka bir kemer sergilenmektedir. Bu ikinci kemerde ejder, deve, at, geyik, aslan ve mahiyeti tam olarak anlaşılamayan daha pek çok üsluplaştırılmış hayvan, katar oluşturacak şekilde yerleştirilmiş, zemin bulutlarla ve rumi benzeri motiflerle doldurulmuş, uygun yerlere firuze, kırmızı akik ve mercanla kakılmıştır. Üçüncü grupta ise altı sıra halinde dizilen küçük ebatlı süs eşyaları yer almaktadır. En üst sırada dağ keçileri, onun altında büyüktan küçüğe doğru üç dizi şeklinde sıralanmış damla biçimli eşyalar bulunmakta, en alt iki sırada ise düğmeler yer almaktadır.

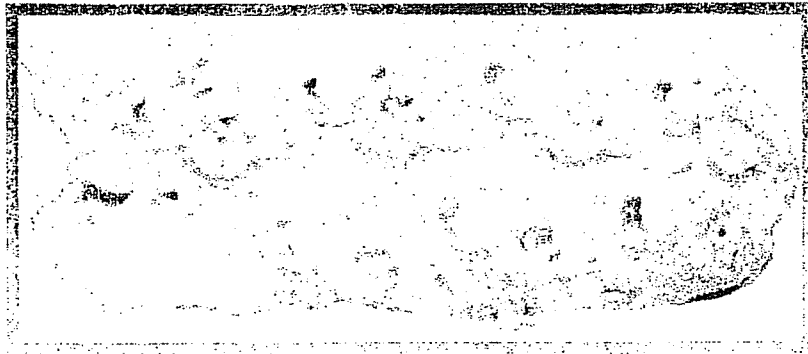
Resim 25: Almatı civarında Kargalı Kurgan'dan çıkarılan taş kakmalı altın süs eşyası.

Yine aynı bölgedeki kazılardan elde edilen hayvan motifleri ile süslenmiş altın eşyalar bunlardan ibaret olmayıp, birkaç eser daha bulunmaktadır. M. Ö. 5-3. Yüzyıllara tarihlenen bu eserlerde taş kakmalar da kullanılmış olup işçilik, Altın Adam'dan daha ince, kompozisyonlar daha girifttir. Onların bu özellikleri, aynı devirlerde Anadolu'da yapılan eserlerden (Işık Bingöl, *Anadolu Takıları*, Ankara, 1999) hiç de geri olmadıklarını göstermektedir. Bu sebeple, Asya'nın ortalarında Hunlar ve Sakalar tarafından yapılan bu eserlerin, gelişmiş bir medeniyeti simgelediğine hiç şüphe yoktur.

Sonuç olarak, gerek bu altından yapılmış eşyalar, gerekse demir, bakır ve tunçtan imal edilmiş olan araçlar ve savaş aletleri, Hun ve Saka Türklerinin yüksek bir tekniğe ve gelişmiş bir sanat zevkine sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu aletler ve özellikle de altın eşya, onların refah seviyesinin de bir işareti sayılabilir. Demirden mamul savaş aletlerinin çok miktarda bulunmuş olması da harp meydanlarındaki galibiyet sırlarının, yalnız cengâverlikten ve savaş taktiklerinden ibaret olmayıp teknolojiyi de içine aldığını göstermektedir.

Resim 26: Altından mamul hayvan motifleri ile bezenmiş omuz süslemesi.

Resim 27: Dağ tekesi figürleri ile süslenmiş altın eşya.